

Om *Stokksund* og navn på andre beinveger

Eli Johanne Ellingsve

23.04.03

15.05.03

På utsida av Fosenhalvøya, i Åfjord kommune, finner vi navnet *Stokksund*. Etter oppslagsverkene er navnet blant annet knyttet til et mindre tettsted og et sokn, tidligere også til en kommune.

Etter innholdet viser navnet til et sund. Ordet sund er velkjent i norske talemål, med innholdet 'trangt farvatn som vider seg ut i begge endene'. Det stedet navnet etter sitt opphav viser til, kan ikke være noe annet enn sundet langs nordøstsida av Stokkøya, mellom Stokkøya og fastlandet sørvest for Harbak. Dette farvatnet kalles i dag – som før – *Stokken* (jfr. sjøkart 44). Sundet er om lag 4,5 km langt, og danner ei uvanlig lang rett strekning, langs Stokkøya mellom Stokkneset og Korsodden. At dette sundet oppfattes som selve 'sundet' i området, indikeres av gårdsnavnet *Sundet* på Stokkøya, om lag midt mellom Stokkneset og Korsodden. Ingen øyer og skjær bryter opp leia gjennom sundet, og strendene er lite innskåret og bøyd av viker og nes. Her er det et godt grunnlag for å gi et sammenligningsnavn som *Stokken*, 'sundet som er beint som en stokk'.

Landskapet langs Stokken skiller seg tydelig fra sundet mellom sørsida av Stokkøya og fastlandet, der flere holmer og skjær hindrer utsyn og seilas. I verket *Norske Gaardnavne* (bind 14 s. 12) beskriver Oluf Rygh de to sundene som deler av samme sundstrekning, og han kommenterer opphavet til navnet *Stokksund* slik: "Navnet betegner vel det hele Sund mellom Stokøen og Fastlandet, hvoraf det nordlige Løb, der udmerker seg ved sin lige Retning, heder Stokken. Deraf maa Navnene Stoksund og Stokøen være dannede." Navnet *Stokksund* oppfatter vi som en utvidelse av navnet *Stokken*. Utvidelsen har skjedd ved at en har føyd til et ord (*sund*) for å gjøre det tydelig hva *Stokken* viser til: Det betegner et sund, og i utgangspunktet ikke noen annen naturformasjon. Slike tilføyelser møter vi rett som det er ved stedsnavn. De opptrer gjerne ved opprinnelig usammensatte navn (som *Stokken*), eller ved navn som ikke (lenger) blir forstått av navnebrukerne. Et annet kjent eksempel på et utvidet navn i Trøndelag kan være *Nidelva* (av norr. *Nið*). Og nærmere Stokksund finner vi *Skjøråfjorden*, som inneholder det gamle usammensatte fjordnavnet *Skjörin*.

Mange gamle norske stedsnavn fikk forklarende tillegg på 1500- og 1600-tallet, gitt av danske skrivere som ikke kjente navnene våre, og ikke forstod talemålet i landet til fulle. Sammensetningen *Stokksund* er trolig betydelig eldre enn dette. Navnet forekommer likevel ikke i skrift før tidlig på 1500-tallet, og da i formen *Stokswnd*. I skattemanntallet fra 1521 (*Norske Regnskaber og Jordebøger* II s. 50) nevnes de fire områdene (fjerdingsene) som utgjør Bjørnør tinglag, og her finner vi Stokksund, ved siden av Roan (*Rode*), Bessaker (*Bessagher*) og Osen (*Oss*). Tre av navneformene – *Stokswnd*, *Rode* og *Bessagher* – tyder på en dansk skriver. Danske skriftformer som *stok* og *ager* har i dette dokumentet erstattet de norske formene *stokk* og *aker*. I talemålet ble likevel de norske formene bevart, og norske skriftformer er nå også for lengst tatt i bruk. I talemålet i området brukes i dag den bestemte formen *Stokksundet* om sundstrekningen mellom Stokkøya og fastlandet, mens den ubestemte formen *Stokksund*, som også reflekteres i den eldste skriftformen, er knyttet til tettstedet og soknet, og tidligere også til en kommune.

Det er ingen grunn til å tro at det var skriveren på 1500-tallet som skapte navnene. Navnet *Stokksund* har nok vært godt innarbeidet siden det brukes som navn på en administrativ enhet som en fjerding på den tiden. Ordningen med tinglag i Trøndelag bygger på den gamle skipreideordningen, som går tilbake til rikssamlingstiden, rundt år 1000. Gustav Indrebø (i verket *Fylke og fylkesnamn*, s. 224) ser det som naturlig at fjerdingene i de seinere tinglagene opprinnelig var skipreidefjerdinger, som skulle gå sammen om å ruste ut et leidangsskip. Skattekravene til fjerdingene tyder på det. *Stokksund* fjerding kan altså være et gammelt administrativt område. Vi kan ikke si hvor gammelt dette navnet på området er, men det er rimelig å tro at området fikk et navn eller en betegnelse samtidig som eller før opprettelsen av fjerdingen. Språklig sett er det ingenting i veien for at navnet var nettopp *Stokksund*.

Stokksund forklarer vi altså som ei sammensetning for å fremheve sundet. Men sundnavnet *Stokken* har også dannet utgangspunkt for ei rekke andre sammensatte navn i området, såkalte relasjonsnavn. Det gjelder navn som *Stokkfjellet*, *Stokkneset*, *Stokkråsa* og *Stokkøya*. Når navnet *Stokken* er blitt lagt til grunn for såpass mange andre navn, tyder det på at dette navnet – og stedet – var kjent i en større krets, og hadde en viss posisjon blant navnebrukerne. *Stokk-* kunne identifisere et fjell, et nes, ei rås (: djupt farvatn eller renne mellom holmer og skjær) eller ei øy i området ved det stokkbeine sundet. I ei kystlei som ellers kunne være preget av mange hindringer, både over og under havflata, merket man seg slike farbare områder.

Den samme årsaken til navngiving – sammenligning – viser seg også gjennom andre stedsnavn langs kysten. Vi finner faktisk navnet *Stokksund* flere steder. Best kjent er kanskje *Stokksund* i Sunnhordland, sundet mellom Bømlø og Stord. Sundet er kort og rett, vel 2,5 km langt, og det har en jevn bredde på om lag 1100-1200 m. Etter landskapsformen kan *Stokksund* altså være et sammenligningsnavn også her. På Stord-sida av sundet finner vi navnet *Stokken* (gård, og utover i landet best kjent som navn på den lokale flyplassen). Vi bør derfor ikke utelukke at sundet også her en gang har hatt et usammensatt navn.

Kartet for *Stokksund* i Herøy kommune på Sunnmøre viser et sund som langs sørsida er like rett som *Stokken* i Åfjord. Det samme landskapstrekket finner vi også ved *Stokksund* ved Sarpsborg: Vestsida av sundet er jevn, uten vik og nes. Ei lang, jevn og rett strekning kjennetegner også sundet *Stokken* ved Tvedestrand.

Det er uvisst om gårdsnavnet *Stokken* i Hemne skal forklares som opprinnelig sundnavn. Oluf Rygh (i *Norske Gaardnavne* 14) finner det sannsynlig at navnet opprinnelig enten var knyttet til *Stokkafjellet* ovafor gården, eller til ei rett fjordstrekning. Kolbjørn Aune viderefører denne tolkingen i *Hemneboka* (bind 3, s. 377): "Opphavleg var nok *Stokken* eit naturnamn. Ordet *stokk* namngir ofte beine sund og fjordarmar eller brattreiste berg. Her kan det vera *Bjørkøyfjorden* som har heitt *Stokken* frå først. Eller *Stokken* kan ha vore eit opphavleg namn på *Stokkafjellet*."

Også andre ord i språket er tatt i bruk for å illustrere lange linjer i landskapet. I førsteleddet i *Raftsundet* mellom Austvågøya og Hinnøya (Nordland) møter vi det gamle norske ordet *raptr*, 'stokk; raft'. I moderne språkbruk brukes det nok mest om takspærre. *Raftsundet* er smalt og beint, og sammenligningen med en stokk er ikke dårlig. Også *Gandsfjorden* ved Stavanger kan være relevant i denne sammenhengen. Navnet inneholder et gammelnorsk ord for stav eller kjepp, *gandr*, og sammenligningen passer også i dette tilfellet. Her er det likevel delte meninger om

hvordan fjordnavnet skal tolkes. Men i innsjønavnet *Gjende* er navneforskerne enige: Det gammelnorske navnet **Gendir* må være avledet av *gandr*. Dette innsjønavnet tolkes følgelig som 'den som ser ut som en stav, kjepp'.

Et annet Fosen-navn, ikke langt fra Stokksund, skal få avslutte denne gjennomgangen av navn som kan beskrive rette sjølinjer. Det gjelder *Brandsfjorden*, i gamle Bessaker fjerding. I Norsk stadnamnleksikon (s. 102) antydes det at førsteleddet i navnet kan være et gammelt mannsnavn *Brandr*. Men det pekes også på ei alternativ tolking, nemlig at førsteleddet kan være det gammelnorske ordet *brandr*, som betyr 'stokk'. Nordsida (og også den noe kortere sørsida) av Brandsfjorden, i likhet med Stokken og alle de andre stokk-sundene, karakteriseres av ei lang, jevn sjølinje, uten markerte nes og viker. Det er ikke urimelig å tro at det er denne rette landskapsformen som har skapt fjordnavnet. Kystfolket kan ha hatt blikk for de lange og rette linjene, ved Brandsfjorden som ved Stokken.